

Biodiversiteit
in uw omgeving:
het is tijd voor
ACTIE!

samen voor bijen

WAT Bijensymposium 3.0

WAAR Venray, The B (start- en eindpunt)
Horst aan de Maas, Toverland

WANNEER Woensdag 6 juni
van 12.00 tot 17.30 uur

Programma

- Bijensymposium 3.0 - 6 juni 2018
- 12:00 Inloop met broodje
- 12:30 Welkom
  - » Interview met Ina Leppink Burgemeester Horst aan de Maas en Carla Brugman Wethouder Venray
- 12:45 1^e lezing – Arjen de Groot
  - » Effectieve en efficiënte leefgebieden bestuivers (bijen)
- 13:15 2^e lezing – Gertjan Koopman
  - » Voorbeelden voor gemeenten en ! – Doen en niet doen!

Naar Toverland

- 14:00 Vertrek bus naar Toverland
- 14:30 Aanwezig in Toverland
- 14:45 Start op locatie Katara

Programma Toverland

- 15:00 1^e ronde
- Drie pitches:
- 1. Nederland Zoemt – Rons Janssen
- 2. Citaverde – Cyriel Lendfers
- 3. Centerparcs – Jean Henkes
- en in drie groepen rondleiding over Toverland en bezoek stand Waterschap
- 15:45 2^e ronde – (wisselen)
- 16:30 Einde pitches en rondleidingen

Afronding programma

- 16:45 Afsluiting en overdragen stokje naar?
- 17:00 Borrelen, park bekijken, stand Waterschap Limburg bezoeken
- 17:30 1^e bus vertrekt naar Venray
- 17:55 laatste bus vertrekt naar Venray

Interview

- Ina Leppink – Burgermeester Horst aan de Maas Carla Brugman
- – Wethouder Venray
- Over:
  - Historie Bijenconvenant
  - Betrokkenheid
  - Van meters naar kilometers en olievlekwerking
  - Wens

Presentatie 1

- Arjen de Groot –
- Wageningen Environmental Research (Alterra)
- Kennisimpuls bestuivers
- Landelijke autoriteit
- Effectieve en efficiënte leefgebieden bestuivers (bijen)
  - Hoe zit het nu eigenlijk en wetenschappelijk onderbouwd!

Biodiversiteit
in uw omgeving:
het is tijd voor
ACTIE!

samen voor bijen

- WAT** Bijensymposium 3.0
- WAAR** Venray, The B (start- en eindpunt)
Horst aan de Maas, Toverland
- WANNEER** Woensdag 6 juni
van 12.00 tot 17.30 uur

Meer en beter leefgebied voor wilde bestuivers

Waarom eigenlijk, en hoe doen we dat het beste?

Arjen de Groot, Wageningen Environmental Research (Alterra)

Initiatieven ondersteunen door kennis te delen

Leren van lopende initiatieven

Resultaten van initiatieven beter meetbaar maken

Meer kijk op effectieve maatregelen voor zeldzame soorten

- Agrarische en regionale praktijknetwerken
- Vuistregels voor inrichting en beheer (handleiding en helpdesk)

- Online overzicht van lopende initiatieven
- Evaluatie succesfactoren en knelpunten

- Evaluatie beste strategie voor effectmetingen
- Kosten- / batenanalyse voor maatregelen fruitteelt

- Beste plek bloemranden in het landschap
- Voorwaarden nestelplekken voor bijen

Een rijkdom aan bestuivende insecten

359 bijensoorten in Nederland: 1 honingbij + **358** wilde soorten

Fotos: Dick Belgers, Jeroen Scheper, David Kleijn

Grote variatie in levenswijze

- Sociaal (honingbij, hommels) of solitair (de rest...)
- Ondergronds (zandbijen, groefbijen) of bovengrondse nesten (o.a. metselbijen)
- Breed dieet aan bloemen of afhankelijk van één plant

Een rijkdom aan bestuivende insecten

306 soorten zweefvliegen in Nederland; bestuivers èn plaagbestrijders

Fotos: Roy Kleukers

Belangrijk voor onze voedselproductie

- 75% van de landbouwgewassen afhankelijk van bestuivers
- 30% van de voedselproductie wereldwijd afhankelijk van bestuivers

Bijdrage van bestuivers aan de fruitteelt

Bestuiving door insecten zorgt voor:

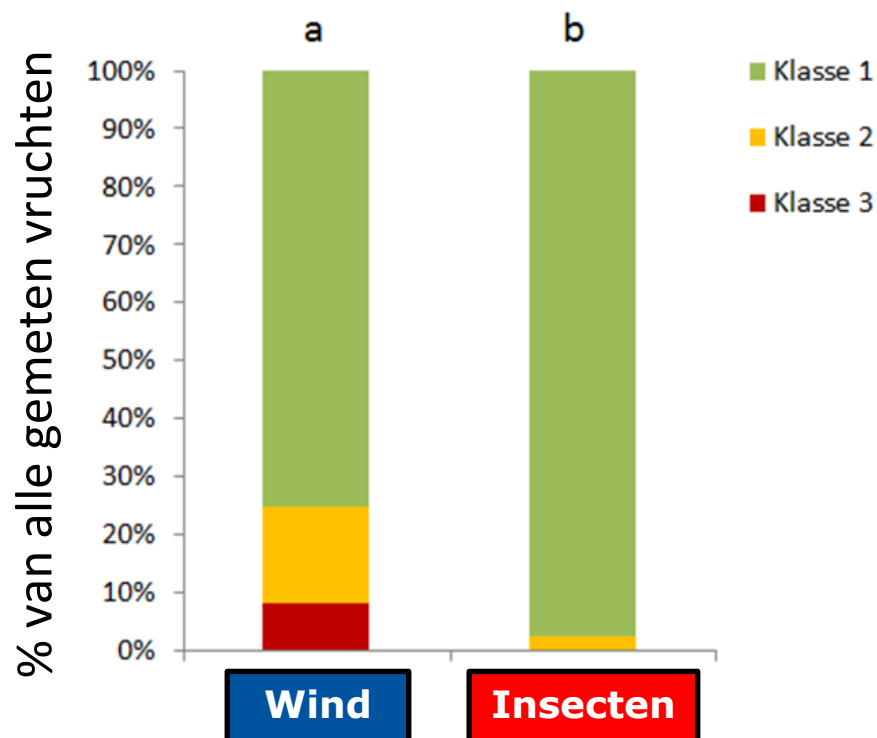
- 1) Betere zetting → meer vruchten
- 2) Betere vorm/maat → hogere waarde

Misvormde vrucht:

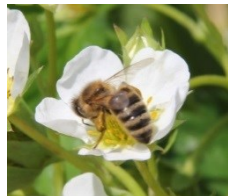
Alleen wind: 24%

Wind + insecten: 2%

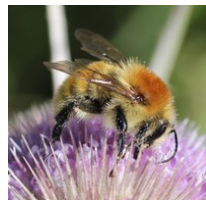

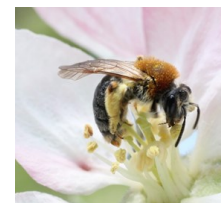
Bijdrage van bestuivers aan de fruitteelt

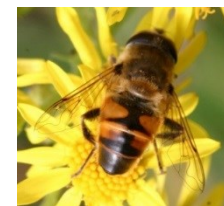
Honingbij

Hommels

Solitaire bijen

Zweefvliegen

Aardbei	51%	42%	0.5%	3.5%
Appel	35%	36%	8%	22%
Peren	38%	7%	13%	42%

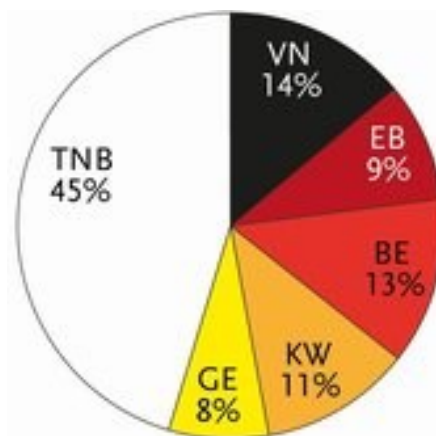
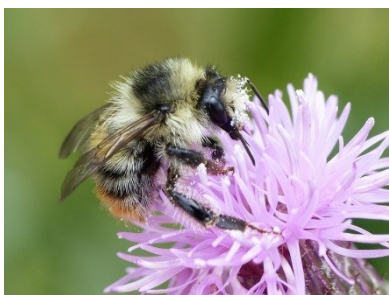
Bijdrage wilde bestuivers aan landelijke winst:

Elsanta aardbeien:	~5 miljoen euro / jaar
Elstar appels:	~9 miljoen euro / jaar
Conference peren:	~10 miljoen euro / jaar

Bijen onder druk

Nieuwe Rode Lijst Bijen (Reemer et al. 2018):

- Omvat meer soorten dan in 2003
- 55% van de Nederlandse soortenrijkdom
- Sterkste achteruitgang:
  - Hommels
  - Klaver-specialisten

MENNO REEMER

BASISRAPPORT VOOR DE
RODE LIJST BIJEN

2018

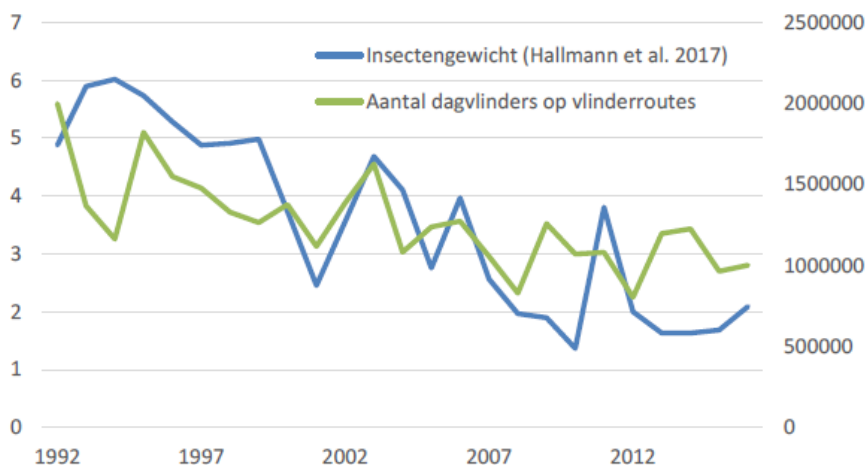

Fotos: Menno Reemer

Niet alleen de bijen...

- Hallmann et al. (2017):
75% afname insecten biomassa in Duitsland
- Eerste resultaten in NL geven vergelijkbaar beeld

Meer weten: [Kleijn et al. 2018](#)

Oorzaken van achteruitgang

- 1) Sterke afname in leefgebied door intensiever landgebruik
(versnippering natuur, minder 'overhoekjes', vermesting, verzuring)

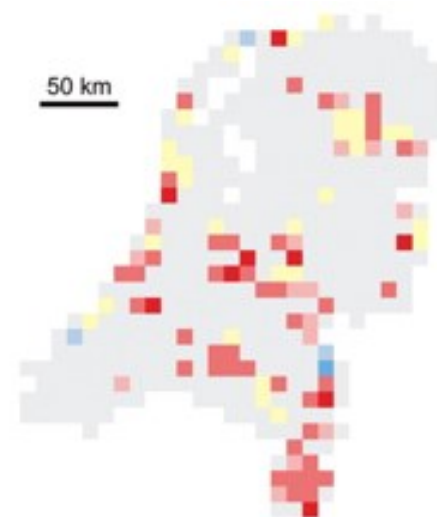
Dalende trend in bijen en bloemaanbod gaat gelijk op:

Sterkste afname bij bijensoorten met voorkeur
voor een waardplant die ook in aantal achteruit gaat

Soortenrijkdom bijen daalt het sterkst op plekken
waar ook de rijkdom aan bloeiende planten afneemt

Oorzaken van achteruitgang

2) Gebruik van (neonicotinoïde) insecticiden

- Labtests tonen effect op orientatie, voortplanting & immuunsysteem
- Aantonen effect op populatie- en landschapsschaal blijft lastig, maar steeds meer studies wijzen op negatieve relaties

3) Ziekten: met name bij honingbij, maar risico op overdracht naar wilde soorten

- Er bestaat niet 1 grote boosdoener
- Oorzaken sterk met elkaar vervlochten
- Integrale aanpak noodzakelijk

Meer weten: [Kleijn et al. 2018](#) en www.bestuivers.nl/bedreiging/oorzaken

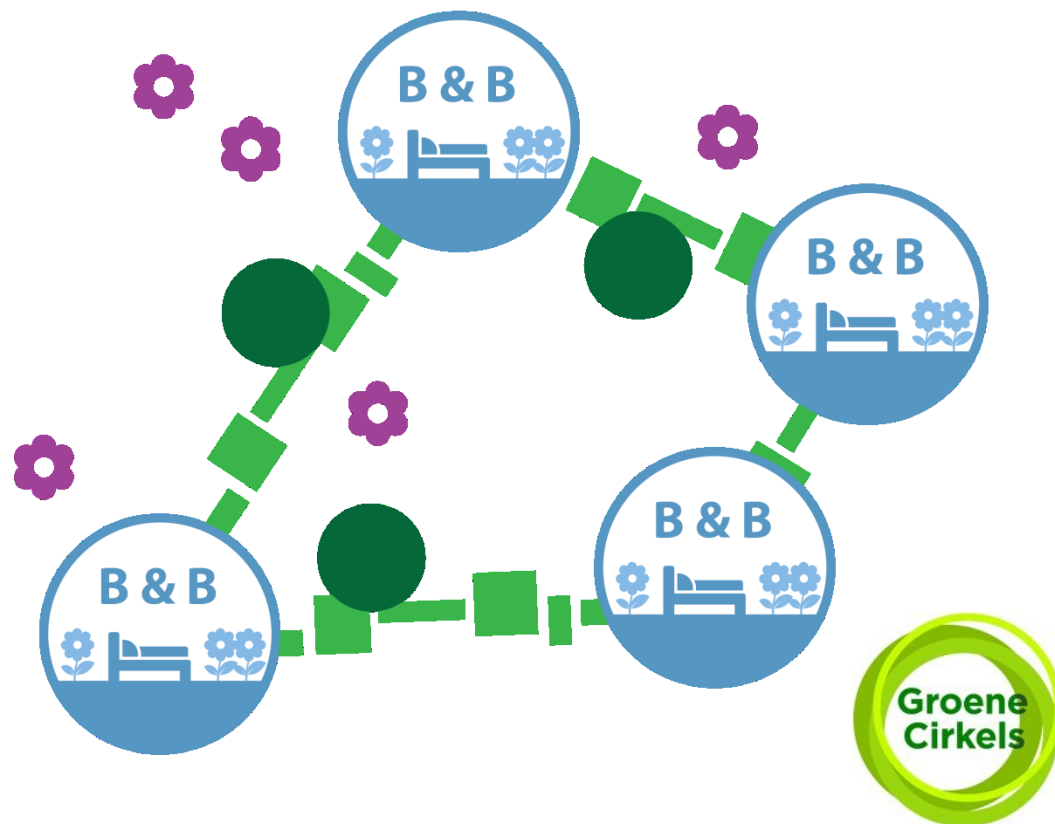

Bed & Breakfast !

3 basis-principes:

- Voldoende bloemen
- Voldoende nestelplek
- Op kleine afstand (100m) van elkaar

→ Regionale samenwerking
→ Iedereen kan bijdragen!

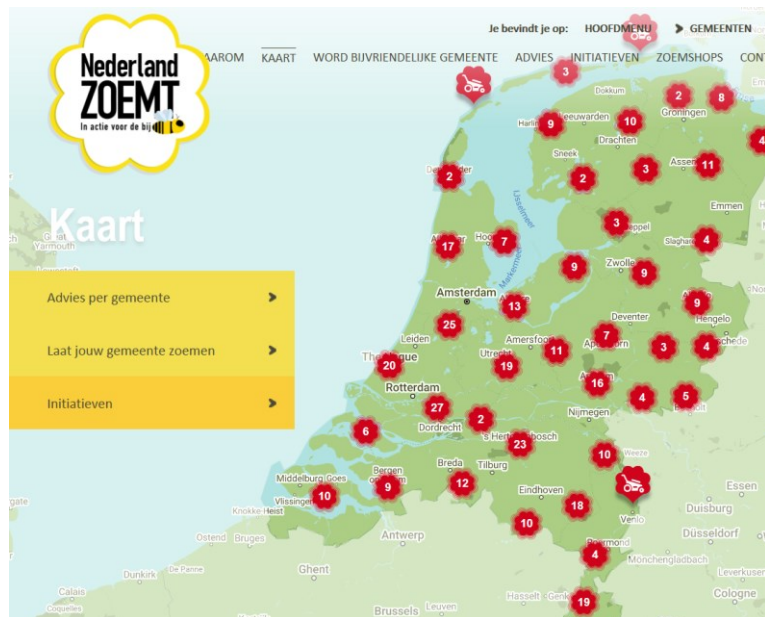
Nederland in actie!

- Vele honderden initiatieven in Nederland
- Veel aandacht in media en op scholen
- Focus op inzaaien en bijenhôtels

Maar maatwerk geboden: “bezint eer ge begint”

- Grote diversiteit aan bijen = grote diversiteit aan behoeften!
- Denk goed na over de behoeften van de bijen in jouw regio

Donkere klaverzandbij
(foto: Tim Faasen)

Soortgroep	Gevonden	Potentieel
Behangersbijen	4	6
Bloedbijen	9	17
Bonte viltbijen	1	1
Dikpootbijen	2	4
Ertsbijen	0	1
Groefbijen	17	35
Hommels	9	16
Houtbijen	0	1
Kegelbijen	2	5
Klokjesbijen	2	4
Langhoornbijen	0	2
Maskerbijen	5	14
Metselbijen	4	11
Mortelbijen	1	1
Pluimvoetbij	1	1
Roetbijen	1	2
Rouwbij	0	1
Sachembijen	0	4
Slobkousbijen	1	2
Tronkenbijen	1	1
Tubebijen	0	5
Viltbijen	2	2
Wespbijen	17	32
Wol en Harsbijen	1	3
Zandbijen	17	50
Zijdebijen	6	7
Totaal	103	228

www.nederlandzoemt.nl

Maar maatwerk geboden: voedselaanbod

Denk goed na over de bloemen die je terugbrengt in het landschap!

Enkele tips:

- 1) Zorg voor inheemse soorten! Veel exoten zijn nutteloos als voedselbron voor onze bijen.

Fotos: Vlinderstichting, Jeroen Scheper

Maar maatwerk geboden: voedselaanbod

Denk goed na over de bloemen die je terugbrengt in het landschap!

Enkele tips:

- 1) Zorg voor inheemse soorten, geen exoten!
- 2) **Let op de bloemvoorkeur van de soorten in jouw regio**
  - Bloemvoorkeur bekend voor veel bijensoorten op basis van inventarisaties en pollenonderzoek
  - Kies soorten uit de [top50](#) meestbezochte planten
  - Aangevuld met [waardplanten](#) van bedreigde soorten

Maar maatwerk geboden: voedselaanbod

Denk goed na over de bloemen die je terugbrengt in het landschap!

Enkele tips:

- 1) Zorg voor inheemse soorten, geen exoten!
- 2) Let op de bloemvoorkeur van de soorten in jouw regio
- 3) Kies bewust voor eenjarige of meerjarige soorten**

Eenjarig mengsel:

- Komt snel tot bloei
- Vaak wat fellere kleuren
- Jaarlijks opnieuw zaaien

- Tijdelijke bloemperken
- Parken met publieksfunctie

Meerjarig mengsel:

- Meer waarde voor bestuivers
- Scheelt arbeid en zaaigoed
- Moet zich ontwikkelen, kost enkele jaren
- Gedegen maaibeheer noodzakelijk

- Openbaar groen (bermen, dijken)
- Bedrijventerreinen

Enkele nuttige soorten

Fotos: internet

Meerjarige kruiden:

Paardebloem

Rode Klaver

Rolklaver

Smeewortel

Hondsdrif

Duizendblad

Fluitekruid

Wilgenroosje

Houtige soorten:

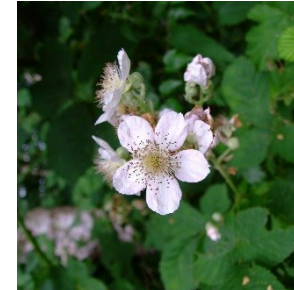
Boswilg

Spaanse aak

Sleedoorn

Braam

Enkele nuttige soorten

Fotos: internet

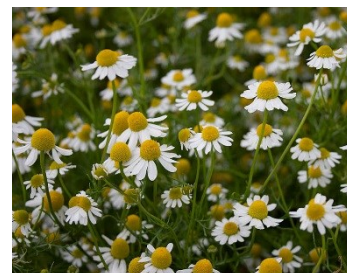
Eenjarig:

Korenbloem

Gele ganzenbloem

Echte kamille

Klein streepzaad

Tuinplanten:

Stokroos

Lavendel

Rozemarijn

Struikheide

Maar maatwerk geboden: nestelplek

Bijenhotels zijn nuttig en leerzaam, maar

Veruit de meeste soorten nestelen in de grond!

- Open stukjes bodem, liefst in de zon
- Zuidhellingen met open begroeing
- Zandpaden

“Oud hout” helpt zowel bijen als zweefvliegen
en vele andere insecten:

- Struweel met overjarige takken
- Dood hout

Openbaar groen (bermen, dijken, etc)

Grote kansen, en dus invulling belangrijk!

- Stel duidelijke, realistische ambities:
  - Soorten uit 'top-lijst' volstaan voor algemenere bijen
  - Waardplanten voor (zeldzamere) specialisten
- Verken uitgangssituatie en potentie (kansenkaart):
  - Koester bestaande landschapselementen
  - Indien inzaaien gewenst: inheems + meerjarig
  - Zaai alleen waar beheer onvoldoende kansen biedt
- Bijvriendelijk maaibeheer is essentieel:
  - Gefaseerd, zodat altijd bloemen blijven staan
  - Maaisel afvoeren voorkomt vergrassing
- Veranker bij-vriendelijk beheer in het maaibestek
  - Eisenpakket bij nieuwe aanbesteding
  - Leer van ervaringen elders in het land!

Meer weten:

www.kennisimpulsbestuivers.nl

Arjen de Groot (WEnR; coördinator)

0317-485926 / g.a.degroot@wur.nl

Ivo Roessink (WEnR; verv. coördinator; helpdesk)

0317-481692 / ivo.roessink@wur.nl

David Kleijn (Wageningen Universiteit)

Koos Biesmeijer (Naturalis)

Menno Reemer (EIS)

Coby van Dooremalen (WPR)

Einde presentatie

- Bedankt voor uw aandacht
- Deze presentatie komt op de site van Bijensymposium 3.0
- <https://www.citaverde.nl/bedrijfsopleidingen/projecten/samen-voor-bijen/bijensymposium-2018/>

Presentatie 2

- Gert-Jan Koopman
- Natuurtechnisch adviseur van Heem.nl
- Concrete biodiverse maatregelen voor gemeenten, toeristisch recreatieve gebieden, industrieterreinen en meer.
- Wat moet je doen en wat moet je laten!
- Gemak en ongemak van procedures, bestekken, aanbestedingen en meer.

Biodiversiteit
in uw omgeving:
het is tijd voor
ACTIE!

samen voor bijen

WAT Bijensymposium 3.0

WAAR Venray, The B (start- en eindpunt)
Horst aan de Maas, Toverland

WANNEER Woensdag 6 juni
van 12.00 tot 17.30 uur

Gert-Jan Koopman Info@Heem.nl

**Brengen we de natuur met het inzaaien van
bloemrijke vegetaties niet meer schade toe?**

<https://www.youtube.com/watch?v=fhVVNrHh7H4>

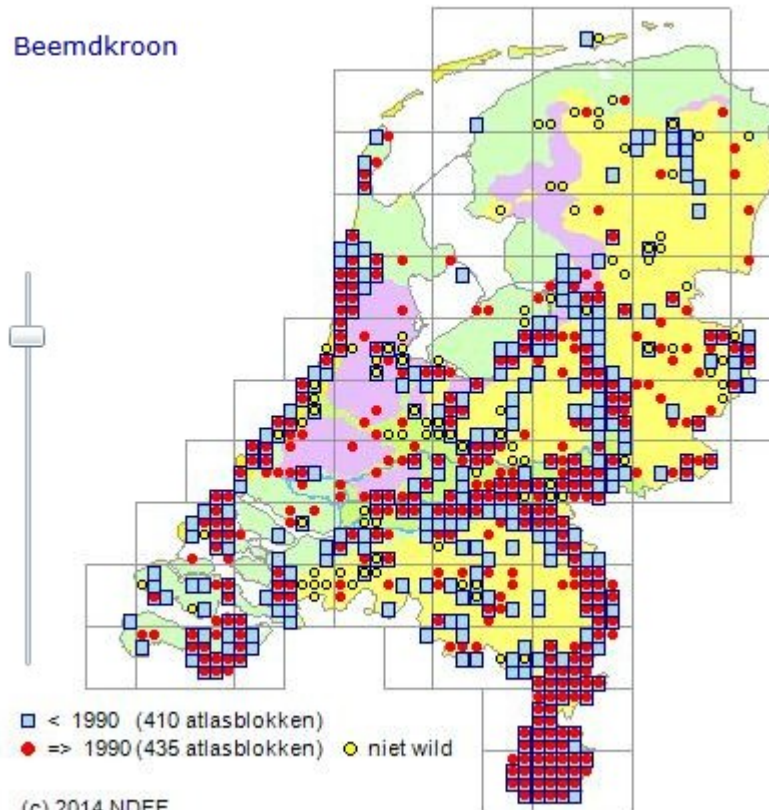

Knautia arvensis (L.) Coult.

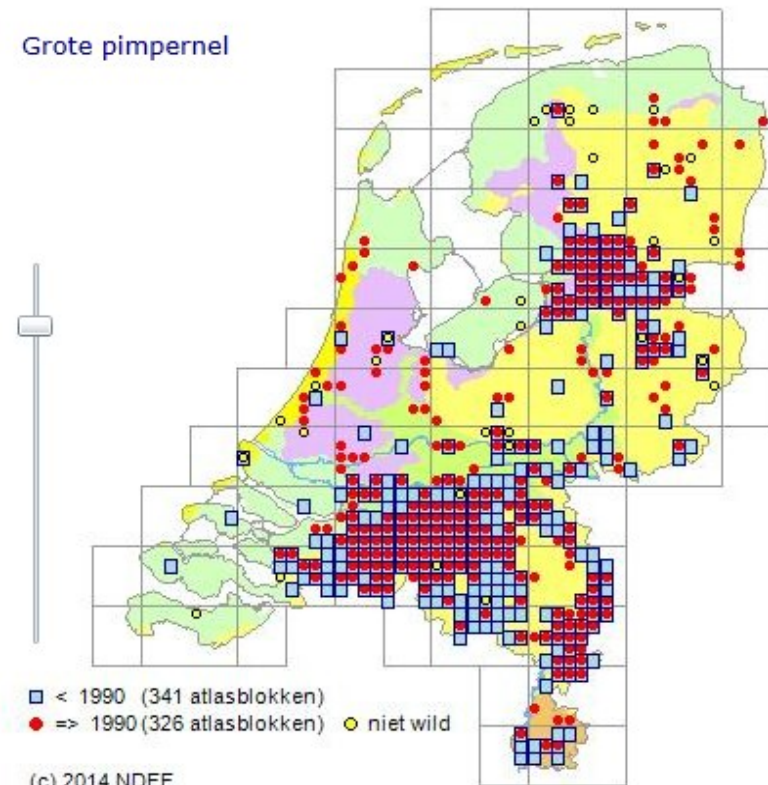
Beemdkroon

(c) 2014 NDFF

Sanguisorba officinalis L.

Grote pimpernel

(c) 2014 NDFF

Einde presentatie

- Bedankt voor uw aandacht
- Deze presentatie komt op de site van Bijensymposium 3.0
- <https://www.citaverde.nl/bedrijfsopleidingen/projecten/samen-voor-bijen/bijensymposium-2018/>

Naar Toverland

- Verdeling bussen
- Aankomst in Toverland
- Verdeling in groepen

